

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY
Kosztolányi Dezső

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2009

Csábi Domonkos

ÚJRAÍRÁS

Az irodalmi emlékezet (másképpen: kánon), mint minden emberi jelenség, az idő hatalmának van kitéve. Múlékony és változékony, mégis léteznek olyan tartalmak, amelyek túlél(het)ik ennek a kitévőségnek a hatását. Olyan szerzők tartoznak ide, akikhez folyton visszatér az utókor, hogy újra és újra képet alkosson magának életművéről. Saját idejükben ezekről a (köznyelvben általánosan elfogadott kifejezéssel élve) klasszikusoknak nevezett alkotókról természetszerűleg, az időbeli közelség okán is, nem lehetett teljes képet alkotni, később pedig ideológiai szempontok fogták le vagy vissza, esetleg vezették a rajzoló kezét. Már régóta nem kell semmilyen kimondott vagy kimondatlan (kötelezően elvárt) szempontnak megfelelni, de ahhoz, hogy újra lehessen fogalmazni ezt a képet, biztosabb ismeretre, ehhez pedig az életművek teljes feltárására van szükség. Meg kell keresni az összes publikált szöveget, feldolgozni a kéziratot hagyatékat, felmérni a szövegváltozatokat (a genetikus kritika megjelenése óta a figyelem nem egyetlen, kitüntetett jelentőségű szövegre

irányul – ezt csak a még a szerző életében megjelent utolsó kiadás érdemli meg –, hanem a szövegváltozatok közötti viszonyra). A teljesség így is csak elérendő cél lehet (afféle irányzék), melynek leginkább az az oka, hogy a kéziratok nem mindig maradtak fenn épségben. Babits Mihály kézírataihoz kegyesebb volt sors, mint fiatalkori barátja, Kosztolányi Dezső hagyatékához, amely súlyosabb kárt szenvedett a II. világháború idején. A Kosztolányi-életmű kritikai kiadása folyamatban van; az eddigi munka eredményeire is alapoz Szegedy-Maszák Mihálynak, a kritikai kiadás vezetőjének a jubileumra megjelent monográfiája.

A szövegek feltárása is hatalmas feladat a szabadkai költő esetében, mert rengeteg írása jelent meg álneveken vagy név nélkül. Utóbbiak esetében segítséget jelenthet Kosztolányi nyelvtisztító tevékenysége, hiszen a rá jellemző nyelvhasználat (amelynek persze akadtak követői) eligazítást nyújthat a hiteles szövegek megállapításakor. Nehézségnek számít az is a kutatás számára – miként azt Szegedy-Maszák megjegyzi –, hogy nem áll rendelkezésre teljes magyar sajtótörténet, amely legalábbis könnyebbé tenné a munkát. A monográfia szerzője e kritikus megjegyzések mellett munkájának esendő voltára hívja fel előszavában a figyelmet, „hiszen magának az irodalomnak a természetéből következik, hogy mindaz, ami itt olvasható, már a jelen pillanattól fogva a múlthoz tartozik és felülvizsgálatra szorul”. Később meg is jegyzi, hogy amennyiben a kritikai kiadás be tudja tölteni feladatát, természetszerűleg átalakítja „az életműről alkotott képet”. A vázolt nehézségek mellett tehát óvatosság jellemzi a kötetet, amely bár alapvetően nem filológiai munka, előmunkálatai során nem nélkülözte e segédtudomány módszerességét. E könyv nem életrajz (amely műfaj létjogosultságát egyébként Szegedy-Maszák nem tagadja), hanem Kosztolányi különböző műfajú szövegekben megjelent irodalmi tevékenységét tárgyalja értelmező módon. Ugyanakkor az adott művek taglalásakor tisztázódik azon kérdések közül néhány, amelyek kifejezetten egy monográfia fő tematikus irányát jelentenék. E könyv személyes abban a tekintetben, hogy szerzője bevallja, alkatilag közel áll hozzá a tárgyalt költő (akik pedig egy kicsit is jártasak a magyar irodalomtudományi szakirodalomban – esetleg éppen magyar szakos egyetemisták –, azok tudják, hogy nem először foglalkozik Kosztolányival, akiről nem csak magyar nyelvű munkája jelent meg). Szegedy-Maszák tanulmányainak középpontjában Kosztolányi művei a maguk szövegszerűségében állnak.

E vállalt szövegközpontúság viszont kapcsolatban van olyan szempontokkal is, amelyek túlmutatnak rajta, és Kosztolányi értékelését érintik. Szegedy-Maszák Mihály szintén még az előszóban bocsátja előre azt a – meglepetést egyébként nem okozó – megállapítást, hogy a költő a magyarságot mint nyelve által meghatározott közösséget fogta fel. Hozzáteszi: ez az állítás vitatható, de reméli, hogy a monográfia olvasója „meggyőződhet arról, hogy e nemzetfelfogás lényegesen magasabb mércét állít föl, mint némely más elképzelések”. Mindenkinek a maga olvasata, előképzettsége vagy éppen alkata nyújt támpontot e kijelentés elfogadásához, de ha még feltételünk nemzetet, azt a Kosztolányi emlegette (igaz: nála szintűgy nyelvileg meghatározott) emlékek is körvonalazzák. A szövegelemzésekből, idézetekből Kosztolányinak ez a nyelvi gyökerű felfogása olvasható ki, amellyel a világ többi jelenségét is hasonlóképpen közelítette meg. Bár az összehasonlító szempontokkal társított monográfia magukra az alkotásokra koncentrált, azok tárgyalása nyomán mégis kirajzolódik a költő emberi arcéle. Például több nyelven értő alkotóként tisztában volt nyelvtudásának korlátaival, s értékítéleteinek, döntéseinek esendő (a tévedés lehetőségét is magában hordozó) voltával.

A tanulmánykötet irodalomtörténeti narratívához közelebb álló része leginkább Kosztolányinak az I. világháborút követő társadalmi és politikai összeomlás idején betöltött szerepével kapcsolatos. Itt sem egy életrajzi szakasz kronológiájával szembesül az olvasó, hanem az ez időben született (vagy erre az időre visszautaló) írások alapján fejt ki Szegedy-Maszák, hogy Kosztolányi miért nem volt a proletárdiktatúra hívének mondható, s hogy az Uj Nemzedék (a monográfus minden szöveghelyet, újságcímet betűhíven idéz, ahogy itt is olvasható) című lapban való szerepvállalása mennyire nem a korábban fővállalt elvek radikális megtagadását jelentette. Szegedy-Maszák megjegyzi, hogy Kosztolányi ez időbeli tevékenységének „eszmei (ideológiai) vetület” is „tulajdonítható”, ehhez azonban ennek az időszaknak részletekbe menő vizsgálatára volna szükség (tekintetbe véve a politika-, társadalom- és gazdaságtörténetet is), amely feladat a történettudomány avatott művelőié, s így „az irodalmár legfőljebb műkedvelőként szólhat hozzá történeti kérdésekhez”. Fölteszi, hogy a költő nézetei a proletárdiktatúra és a trianoni békeszerződés hatására „jelentékeny mértékben” megváltoztak, de – Kosztolányi néhány kortársának ekkori működésével összehason-

lítva – a költő lényegében mindig a hétköznapi nyelven szkeptikusnak mondható álláspontot képviselte a társadalmi változások tekintetében. Az ország megcsonkítását pedig – érintett lévén – éppúgy megszenvedte, mint bárki más. Mindenesetre a monográfia vonatkozó része arról számol be, hogy az újságíróként is dolgozó Kosztolányi lehetőségei az összeomlással járó viszonyok következtében beszűkültek, s „egyedül az *Uj Nemzedéktől* kapott ajánlatot”. E tematikus egységhez tartozik még az e lapban, illetve annak *Pardon* című rovatában megjelent írások irányultságának (amely a korban nem volt egyedülálló) bemutatása. Szegedy-Maszák hangsúlyozza: annak megállapításához, hogy a névtelenül megjelent cikkekhez mennyi köze volt magának Kosztolányinak, „életrajzi és történeti alapkutatására van szükség”, amely kitér a többi munkatársra is. Utóbbiakról olvasható néhány „tétova és esendő észrevétel”. Itt említendő Szabó Dezső és Kosztolányi kapcsolatának felidézése is. Az egymástól alkatilag is eltérő két író egymáshoz fűződő viszonyát a szerencsétlen történelmi események is befolyásolták, de Szegedy-Maszák rámutat arra is, hogy ez soha nem jelentette a másik tehetségének tagadását, s azt sem, hogy ne tettek volna méltánylandó gesztusokat a másik felé.

Szétfeszítené e recenzió kereteit az itt csak nagy vonalakban, vázlatosan föl idézett kérdéskör, amely további körülméteket vizsgáló dást igényel, s amely – bár értelmező jellegű munkáról van szó – az óvatosság jelzése mellett mégis tárgyalatott. Átfogó jelleggel inkább arról essék szó, milyen kép rajzolódhat ki a tanulmányok olvastán Kosztolányi életművéről. Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi lírai, elbeszélői, fordítói és a színházról írásai is – ahogy maga írja – szembenéz. Ha valamifajta időrendiséget lehet felfedezni a könyvben, az megfeleltethető Kosztolányi kötetei megjelenési sorrendjének. A verseskönyveket nem az egyes szövegek keletkezése felől mutatja be, hanem azok megjelenését, kötetbe szerkesztését fogadja el irányadónak. Nem minden Kosztolányi-versgyűjteményt tárgyal, hanem figyelemre méltóbb jellegzetességeik – a Kosztolányi nyomán versfüzéreknél nevezett ciklusokban megragadható sajátosságok – miatt a *Négy fal között*, *A szegény kisgyermek panaszai*, valamint *A bús férfi panaszai* címűek válnak behatóbb vizsgálódás tárgyává (később persze, az előbb jelzett jelképes időrendnek megfelelően, a *Mezteleknél* és a *Számadás* is sorra kerül). Ez pedig nem kevésbé nehéz, mint a szövegeket keletkezési sorrendjük szerint elemezni, hiszen Kosz-

tolányi versesköteteinek több kiadásában változtatott a szövegeken, kihagyott belőlük, vagy egy későbbi költeményét helyezte az újonnan megjelenő korábbiba, az egyik kötetben megjelentet módosítva egy másikba rakta át. A monográfus igyekszik megmutatni Kosztolányi ezen írás- és szerkesztésmódjának figyelemreméltó(bb) voltát – Babits és Ady megoldásaihoz képest is. Kimutatja a versekben megszólaló bizonytalanságát, a versfüzérék kölcsönhatását, (például Adyhoz képest megmutatkozó) nyitottságát, valamint mindezek kapcsán azt, hogy „Kosztolányi [...] már elég korán annak a fölismerésének igyekezett érvényt szerezni, hogy a nyelv uralkodik a költőn, és nem fordítva”. Az értelmezés során természetsszerűleg mérlegre kerülnek e költészetnek ezen monográfiát megelőző (akár frissen megjelent) méltatásai is. Ennek kapcsán módosítja, tompítja azokat a megállapításokat, amelyek pusztán a „biedermeier életmód földidézését” vagy az „érzelgősséget” emelik ki az első verseskönyveket tekintve. Szegedy-Maszáék nem kívánja elhelyezni a korban Kosztolányi költészetét abban az értelemben, hogy nem tartja indokoltnak más kultúrák, nyelvi közegek teljesítményének értékelésére használt fogalmak átvételét (mint például a *szecesszió* – az efféle problémák kapcsán pedig a magyar irodalmárok pontatlan fogalomhasználata is szóba kerül). Van még egy sajátossága a monográfiának, amely mindvégig nyomon követhető, ez pedig (Kosztolányi esetében indokoltan) az irodalom és a zene (illetve a festészet) közötti párhuzamok hangsúlyozása (Szegedy-Maszáék Mihálynak a közelmúltban jelent meg könyve a különböző művészetek komparatív vizsgálatáról). Összehasonlító szempontokkal társított módszere révén a monográfus – mint fentebb láttuk, nem a nemzetközi közegbe helyezés szándékával – paralel példákkal támasztja alá érvelését. A *Meztelenül* című kötetrel kapcsolatban pedig arra hívja föl a figyelmet, hogy ez a kötet mennyiben áll szemben a Magyarországon is jelentkező újklasszicista irányultságú költői beszédmóddal.

Összességében a monográfiának Kosztolányi elbeszélői prózáját méltató részéről (amely az író és unokatestvére, Csáth Géza egymással „kölcsönhatásban” álló tevékenységétől a kiemelkedőnek értékelt *Esti Kornél*-történetekig, valamint a *Tengerszemig* ível) is elmondható, hogy a recepcióban rögzült ítéletek értelmezői tévútra térítő tulajdonságaira hívja föl a figyelmet, s leválasztja azokat az életmű ezen darabjairól. Itt pusztán annak a belátásáról, illetve beláttatásáról van szó, hogy Kosztolányi regényeit nem egy-egy probléma feldol-

gozása kapcsán megfogalmazható üzenet kimondása vagy sejtetése jellemzi, hanem leginkább a szólamok sokfélesége és kereszteződése: a kulcsfigura („szócső”) hiánya, a többértelműség, a nézőpontok változékonysága és az érték-viszonylagosság. Kosztolányi ebből a szempontból sokat bíz olvasójára, nem feltétlenül egyféle értelem megtalálását. Ezt az a jellegzetesség is lehetővé teszi, amelyet az *Édes Anna* egyik értelmezésére utalva fogalmaz meg a műről a monográfus: „a regény világa tágasabb, mint a szövege”. Valamely lehetőség túlhangsúlyozásának kockázatait mondja ki az értelmezésekkel kapcsolatban a művek szövegeire támaszkodva. Ilyen módon torzító hatású lehet az *Édes Anna* esetében a lélektani vagy a szociális (amelynek hangsúlyozása egy korábbi rendszerben volt kívánatos) vonal mentén történő megértés, az *Aranysárkány* esetében pedig a nevelődési regény szerinti magyarázat. Persze hozzátartozik a képhez az, amire a monográfus is kitér, hogy Kosztolányi regényei az előző rendszerben csonkított szöveggel jelentek meg, s ezek a csonkítások sokszor túlélték az ezt a kívánalmat sugalló közeget.

Sajnos nem volt alkalmam kitérni e monográfiának az életmű több – egyenként is külön könyvet igénylő – területét érintő részre, így például a Kosztolányi színházzal foglalkozó írásait, a költő fordítási gyakorlatát feldolgozó fejezetekre (Szegedy-Maszák ennek kapcsán meg is említi egy magyar fordítástörténet hiányát), az irodalomszemléletével foglalkozóra (amely remélhetőleg az eddig leírtakból is némiképp érzékelhetővé vált), s Kosztolányi Adyról született írására sem (amely korántsem egészében illette kritikával a pályatársat). Úgyszintén nem szóltam a nyelv és a nemzet kérdését érintő írásról, amely (alátámasztva, hogy a *l'art pour l'art* talán nem is *l'art pour l'art*) egyben annak magyarázata is, miért található egy hat festmény reprodukcióját tartalmazó képmelléklet a könyv végén. Ez a recenziósen múltott, a többi az olvasón.